

A SZOMBATHELY – KŐSZEGI ÚTI AVAR LOVASSÍR (A későavarkori négy-, és ötkaréjos lószerszámveretek)

KISS GÁBOR

(Szombathely, Savaria Múzeum)

Az eddigi szakirodalmi adatok alapján Vas megye területe nem bővelkedik avarkori leletekben. Csallány Dezső 1956-ban megjelent avar lelőhelykatasztere csupán 9 tételt sorol fel Vas megye területéről¹. Ha azonban ezeket is kellő revízió alá vesszük, kiderül, hogy közülük 2 db 9. századi², 2 középkori³, további 2 pedig nem minősül külön lelőhelynek⁴. Így csupán 3 lelőhelyünk marad⁵, ebből is csak egy hiteles, az asszonyfai (vasasszonyfai) temető⁶.

Annak bizonyítására, hogy mennyire a kutatás hiányának tudható be ez a csekély szám, álljon itt példaképpen a Szombathely-Kőszegi úti lelet.

Leletkörülmények és lelőhely

Az alább részletesen leírt leletegyüttest 1966 táján vitték be a szentendrei múzeumba Rosner Gyulához. Onnan 1970-ben Tettamanti Sarolta küldte át a szombathelyi múzeumba Medgyes Magdolnának, egy levél kíséretében. A levélből⁷ és a leletet átvevő Rosner Gyula elbeszéléséből⁸ csak annyi biztos, hogy a leletet valamikor a hatvanas évek elején (?) Szombathelyen, a Kőszegi út (ma: Vörös Hadsereg útja) egyik mellékutcájában, építkezéskor, a meszesgödör ásásakor találták. Közelebbit, a találó vagy az ajándékozó személyéről, továbbá a lelőhely pontos helyéről, a találás idejéről és körülményeiről nem sikerült megtudnunk.⁹

¹ Csallány Dezső 1956. 232.

² Csallány Dezső 1956. 96. no. 143. a. Cák; 214, no. 1046. Velem.

³ Csallány Dezső 1956. 203, no. 958. Szombathely; 209. no. 1014. Tömörd.

⁴ Csallány Dezső 1956. 203, no. 960. Szombathely; 212, no. 1035. Vas vm. Az itt felsorolt darabok bizonyíthatóan a vasasszonyfai temetőből származnak.

⁵ Csallány Dezső 1956. 81, no. 31. Asszonyfalva (Vasasszonyfa); 203, no. 959. Szombathely; 214, no. 1047. Velem.

⁶ Kiss Gábor 1985. 1-10.

⁷ Tettamanti Sarolta levele Medgyes Magdolnának. Savaria Múzeum Régészeti Adattára 1050.

⁸ Rosner Gyula szíves szóbeli közlése és levele a szerzőnek, 1983-ban.

⁹ Kiss Gábor 1990. 1.

A lelettel, amely sokáig a szombathelyi Járdányi Paulovics István Romkert kiállításán szerepelt, Károlyi Mária foglalkozott először. A teljes leletegyüttesről készített rajza rákerült a tervezetett Vas megyei avar corpus-kötet egyik táblájára is.¹⁰ Szóbanforgó darabjaink 1975-ben Székesfehérvárott a „Népvándorláskori művészet Pannóniában” című kiállításon szerepeltek, sőt a Nagy Árpád által írt kiállításvezető címlapján is az egyik szombathelyi darab, az ötkaréjos nagy veret látható.¹¹ A szakmai köztudatba így bekerült leletre eddig egyedül Garam Éva hivatkozott.¹²

A lelet darabjainak leírása: (1-2. kép)

A Savaria Múzeumba a fenti módon bekerült leletegyüttes a következő tárgyakat foglalja magában:

- 1 db bronzból öntött, aranyozott felületű, nagyméretű, merevsüngős, ötkaréjos lószerszámveret. (Méret: 5,3 x 4,6 cm, Ltsz: N. 85. 1.1.) (1. kép 1.)

- 1 db bronzból öntött, aranyozott felületű, kisméretű, merevsüngős, négykaréjos lószerszámveret. (Méret: 2,6 x 2,0 cm, Ltsz: N. 85. 1.2.) (1. kép 4.)

- 5 db bronzból öntött, aranyozott felületű, kisméretű, négykaréjos lószerszámveret. (Méret: 1,7 x 1,7 cm, ill. 1,8 x 1,8 cm, ill. 1,8 x 1,9 cm, Ltsz: N. 85. 1.3.) (1. kép 5-9.)

- 1 db bronzból öntött, aranyozott felületű, az előbbiektől eltérő típusú, kisméretű négykaréjos lószerszámveret. (Méret: 1,5 x 1,5 cm, Ltsz: N. 85. 1.3.) (1. kép 10.)

- 1 db bronzból öntött, aranyozott felületű, füles felerősítésű, pajzs alakú, áttört, liliummintás kisszűjvég. Hátlapja bronzlemez. (Méret: 2,2 x 2,0 cm. Ltsz: N. 85. 1.4.) (1. kép 11.)

- 1 db bronzból öntött, aranyozott felületű, pajzs alakú, áttört, indás lyukvédőveret. (Méret: 1,8 x 1,8 cm, Ltsz: N. 85. 1.5.) (1. kép 12.)

- 1 db bronzból öntött, gömb alakú, pikkelydíszes, füles csörgő. (Méret: 3,1 x 2,5 cm) (1. kép 2.)

- 1 db bronzhuzalból készített párizsikapocspár nőtagja (Méret: 1,6 x 1,1 cm) (1. kép 3.)

Ez a darab azonban aligha tartozott eredetileg a leletegyütteshez!¹³

Előkerült vereteink a későavarkori, ún. négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek csoportjába tartoznak. Tekintsük át tehát először darabjaink analógiáit az eddig előkerült és számunkra ismertté vált leletanyag alapján.

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek lelőhelyei: (3. kép)

1. Bačka Palanka (Palánka)¹⁴, 2. Balmazújváros - Hortobágy-Árkus¹⁵, 3. Bernolakovo (Cseklész) 34. számú férfi lovassír¹⁶, 4. Čelarevo (Dunacséb) 5. számú férfi lovassír¹⁷, Čelarevo (Dunacséb) 247. számú fér-

¹⁰ Károlyi Mária közöletlen táblarajzai a MNM Régészeti Osztályán, az Avar Corpus táblarajzok között, a 11. táblán. Itt köszönöm meg egyúttal Károlyi Mária szíves segítségét, amelyet jelen cikk megírásához nyújtott.

¹¹ Nagy Árpád 1975. címlap.

¹² Garam Éva 1981. 44.

¹³ A két utóbbi darab jelenleg nincs meg, rajzukat Károlyi Mária nyomán hozzuk.

¹⁴ Hampel József 1897. 473, CCCXIX. t. B/3, 8., Hampel József 1905. II. 334, III. 256. t. B/3, 8., Fetiich Nándor 1928. 39. kép 8-10., Garam Éva 1981. 12. kép 6-8.

¹⁵ Awarén... 1986. 83, no. XXV/14.

¹⁶ Kraskovská, ŠLudmilá 1962. 432-433. VIII. t. 18-19, 24-40.

fi lovasír¹⁸, Čelarevo (Dunacséb) 266. számú férfi lovasír¹⁹, 5. Cikó B/2 (556). számú sír²⁰, 6. Debrecen - Ondód 2. számú férfi lovasír²¹, 7. Devinská Nova Ves (Dévényújfalú) 172. számú férfi lovasír²², 8. Dunakömlőd²³, 9. Edelstal (Nemesvölgy)²⁴, 10. Gänserndorf²⁵, 11. Gátér 149. számú női sír²⁶, Gátér 277. számú női sír²⁷, 12. Holiare (Alsógellér) 757. számú férfi lovasír²⁸, 13. Hranicna pri Hornade (Kenyhec) 100. számú férfi lovasír²⁹, 14. Ismeretlen lelőhely (Ausztria)³⁰, 15. Kaposvár-33. lh. 14/a. számú lósír³¹, 16. Komarno (Komárom) - Hadovče 24. számú férfi lovasír³², 17. Komarno (Komárom) - Hajógyár 80. számú női lovasír³³, Komarno (Komárom) - Hajógyár 87. számú férfi lovasír³⁴, 18. Komarno (Komárom) - ul. J. Varadiho 25. számú férfi lovasír³⁵, 19. Mikulčice-telep³⁶, Mikulčice-telep 653. számú objektum³⁷, 20. Mosonszentjános 267/a. számú férfísír³⁸, 21. Nové Zámky (Érsekújvár) 447. számú gyermeksír³⁹, 22. Ringelsdorf - Flur Kuse⁴⁰, 23. Šebastovce (Zsebes) 132. számú lovasír⁴¹, 24. Szarvas - 75. lh. 64. számú lósír⁴², 25. Szentcsanak-hegy 162. számú női sír⁴³, 26. Szombathely-Kőszegi út⁴⁴, 27. Tiszafüred-Majoros 1114. számú lósír⁴⁵, Tiszafüred-Majoros 1263. számú sír⁴⁶, 28. Valaliky-Všechsvatých (Kassamindszent) 16. számú férfi lovasír⁴⁷, 29. Vörs-Papkert B. 314. számú férfi lovasír⁴⁸

¹⁷ Bunardžić, Radovan 1978-79. 39-40. I. t. 14-15. 22-29., 31-39.

¹⁸ Bunardžić, Radovan 1985. nr. 409-410; 30. ábra 2, 7.

¹⁹ Bunardžić, Radovan 1985. nr. 213-214; 20. ábra 4-5.

²⁰ Kovrig Ilona 1955. 34, VII. t. 16., Kovrig Ilona 1955. 168, II. t. 16., Somogyi Péter 1984. 66, 42. t. B/2 (556)/2.

²¹ Zoltai Lajos 1925. 9, I. t. 1-3.

Zoltai Lajos 1927. 119, 115/1-3.

Fettich Nándor 1929. 64, XVI. t.

²² Eisner, Jan 1952. 53-54, 14. t. 10.

²³ Garam Éva 1987. 87. Sajnos a hivatkozott Paulovics-hagyaték I. 6; I. 39 (1967) számú cédulát a MNM Központi Régészeti Adattárában nem sikerült megtalálni.

²⁴ Mosonmagyaróvári múzeum, Ltsz.: 58.442.1-2. Az adatot Peter Stadlernek köszönöm meg.

²⁵ Nebehay, Stefan 1984. 311, 684. ábra.

²⁶ Kada Elek 1906. 145.

²⁷ Kada Elek 1908. 336.

²⁸ Točik, Anton 1968. 111, LXXXVI. t. 12-19.

²⁹ Pástor, Ján 1968. 3. ábra 10-11., Pástor, Ján 1971. 121, 32. ábra 26-28, 33. ábra 15, 20, 27-40, 42-43.

³⁰ Az adatot Falko Daimnak köszönöm meg.

³¹ Bárdos Edith 1978. 18, 52/14., Garam Éva 1981. 6. kép 10.

³² Čilinská, Zlatá 1982. 361-362, XVI. t. 26.

³³ Trugly, Alexander 1987. 270, XXIII. t. 1-8, 11-12. XXXVI. t. 8-11.

³⁴ Trugly, Alexander 1987. 272, XXIX. t. 14-15.

³⁵ Čilinská, Zlatá 1982. 355, XI. t. 11-16, 23.

³⁶ Klanica, Zdenek 1968. 121, 1. ábra 3.

³⁷ Klanica, Zdenek 1986. 44. ábra 1.

³⁸ Garam Éva 1981. 44, MNM Népvándorláskori Gyűjtemény, Ltsz.: 5/1929. 267. A temetkezésről nyújtott információkat Tomka Péternek köszönöm meg.

³⁹ Čilinská, Zlatá 1966. 88, LXVII. t. 447/2.

⁴⁰ Stuppner, Alois 1984. 312, 694. ábra.

⁴¹ Budinsky-Krička, Vojtech 1978. 240-248, 105. ábra 1-6.

⁴² Az adatot Juhász Irénnek köszönöm meg.

⁴³ Szentesi Múzeum, Ltsz.: 57. 4. 163. Az adatot Kürti Bélának és Vörös Gabriellának köszönöm meg.

⁴⁴ Nagy Árpád 1975. címlap.

⁴⁵ Garam Éva 1987. 71, XV. t. 1114/3-4.

⁴⁶ Garam Éva 1987. 72, XVII. t. 1263/13-27.

⁴⁷ Pástor, Ján 1961. 192, 13. ábra b., Pástor, Ján 1982. 5. ábra 5-7.

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek térbeli elterjedése: (3. kép)

A felsoroltak alapján úgy látszik, hogy a szóbanforgó lószerszámveretek elsősorban a Kárpát-medence szélső területein, vagyis az avar szállásterület szélső sávjában kerülnek napvilágra. Az ország belseje, pl. a Duna-Tisza köze, szinte teljesen üres. Mivel lószerszámveretekről van szó, elterjedésük szorosan összefügg a későavarkori lovassírok elterjedésének kérdésével.⁴⁹

Öt nagyobb területi egységen található meg az említett karéjos veretek:

1. Kisalföld – Szlovák-alföld, 2. Kassai-medence, 3. Közép-Tiszántúl, 4. Bácska, 5. D-Dunántúl

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek osztályozása: (4-5. kép)

A felsorolt lószerszámveretek térbeli elterjedéséhez szorosan kapcsolódik feltehető készítési helyük meghatározásának kérdése is. Ahhoz azonban, hogy a Szombathely-Kőszegi úton napvilágra került darabok feltehető készítési helyét meghatározhassuk, vizsgáljuk meg az analóg négy-, ill. ötkaréjos lószerszámdíszek között fellelhető különbségeket és ezen különbségek térbeli elterjedését!

A négy-, illetve ötkaréjos lószerszámvereteket méretük szerint három csoportba oszthatjuk:

1. Nagyméretű merevcsüngős veretek (4. kép 1-10.)
2. Közepes méretű merevcsüngős veretek (5. kép 1-5.)
3. Kisméretű, általában csüngő nélküli veretek (5. kép 6-39.)

Ezen méretbeli különbségek, mint alább majd látni fogjuk, az egyes díszek lószerszámon elfoglalt helyét is meghatározták. Nézzük azonban előbb, milyen különbségeket tudunk megállapítani az egyes méretbeli csoportokon belül.

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámvereteknél fellelhető különbségek térbeli elterjedése: (3. kép)

Az egyes verettípusokra jellemző különbségeket 2-4. táblázatunk alapján a következőképpen foglalhatjuk össze:

Nagyméretű veretek:

- Az 1., 2. és 3. területi csoportban jellemzőek, a 4., 5.-ben ezidáig hiányoznak.
- A négykaréjosak: túlnyomórészt az 1. területi csoportban.
- A négykaréjos, középen virágdíszesek: az 1. területi csoportban.
- A négyszögletes csüngőjűek: az 1. területi csoportban.

⁴⁸ Az adatot Költő Lászlónak és Szentpéteri Józsefnek köszönöm meg.

⁴⁹ Garam Éva 1985. 123-128. 2. ábra., Garam Éva 1987. 65-125, 9. ábra.

Közepes méretű veretek:

- A négyszögletes csüngőjűek: az 1. és 3. területi csoportban.
- Az íves csüngőjűek: a 4. területi csoportban.

Kisméretű veretek:

- A csüngősek: az 1. és 3. területi csoportban.
- Az ötkaréjosak: az 1. és 3. területi csoportban.
- A karéjok között levő csepp alakú levelekkel: az 1. területi csoportban.
- A karéjok között levő kereszt alakú levelekkel: az 1. és 3. területi csoportban.
- Poncolt dísszel az 5. területi csoportban.

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek készítési helyei: (3. kép)

Ha területileg értékeljük a fellelhető különbségeket, úgy megkapjuk a már fentebb körvonalazott egyes területi csoportoknak a karéjos lószerszámveretekre jellemző legfontosabb ismérveit:

Az 1. területi csoport jellemzői:

- A nagyméretű darabok nagy száma.
- A négykaréjos, nagyméretű darabok túlsúlya.
- A nagyméretű, szögletes csüngőjű darabok.
- A közepes méretű, szögletes csüngőjű darabok.
- A közepes méretű, íves csüngőjű darabok hiánya.
- A kisméretű, csüngős darabok jelenléte.
- A kisméretű, ötkaréjos darabok jelenléte.
- A kisméretű, karéjok között levő csepp alakú levelekkel díszített darabok.
- A kisméretű, karéjok között levő kereszt alakú levelekkel díszített darabok jelenléte.

A 2. területi csoport jellemzői:

- A nagyméretű darabok jelenléte.
- A nagyméretű, íves csüngőjű darabok.
- A nagyméretű, szögletes csüngőjű darabok hiánya.
- A nagyméretű, vésett-poncolt díszű darabok jelenléte.
- A közepes méretű darabok hiánya.
- A kisméretű, csüngős darabok hiánya.
- A kisméretű, ötkaréjos darabok hiánya.
- A kisméretű, a karéjok között levő kereszt alakú levelekkel díszített darabok hiánya.
- A kisméretű, a karéjok között levő csepp alakú levelekkel díszített darabok hiánya.

A 3. területi csoport jellemzői:

- A nagyméretű darabok jelenléte.
- A nagyméretű, szögletes csüngőjű darabok hiánya.
- A nagyméretű, fves csüngőjű darabok.
- A közepes méretű, szögletes csüngőjű darabok.
- A közepes méretű, fves csüngőjű darabok hiánya.
- A kisméretű, csüngős darabok jelenléte.
- A kisméretű, ötkaréjos darabok jelenléte.
- A kisméretű, karéjok között levő kereszt alakú levelekkel díszített darabok jelenléte.
- A kisméretű, karéjok között levő csepp alakú levelekkel díszített darabok hiánya.

A 4. területi csoport jellemzői:

- A nagyméretű darabok hiánya.
- A közepes méretű, fves csüngőjű darabok.
- A közepes méretű, szögletes csüngőjű darabok hiánya.
- A kisméretű, csüngős darabok hiánya.
- A kisméretű, ötkaréjos darabok hiánya.
- A kisméretű, karéjok között levő kereszt alakú levelekkel díszített darabok hiánya.
- A kisméretű, karéjok között levő csepp alakú levelekkel díszített darabok hiánya.

Az 5. területi csoport jellemzői:

- A nagyméretű darabok eddigi hiánya.
- A közepes méretű darabok eddigi hiánya.
- A kisméretű csüngős darabok hiánya.
- A kisméretű, ötkaréjos darabok hiánya.
- A kisméretű karéjok között levő kereszt alakú levelekkel díszített darabok hiánya.
- A kisméretű, a karéjok között levő csepp alakú levelekkel díszített darabok hiánya.
- A kisméretű, poncolt díszű darabok jelenléte.

Ha feltételezzük azt, hogy a leletszóródás alapján körvonalazható területi egységeket egy-egy műhely látta el termékeivel, úgy a fellelhető különbségek elsősorban műhelyhagyományra vezethetők vissza.

Visszatérve a Szombathely-Kőszegi úti leletre, a benne lévő lószerszámveretek jellegzetes stílusjegyeit elsősorban a Ny-szlovákiai rokondarabokon találjuk meg. Ez alapján ezek köréhez kell kötnünk őket és eredetüket, készülési helyüket is azon a területen kell feltételeznünk.

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek készítési és használati ideje:

Darabjaink készülési idejének meghatározásához tekintsük most át, milyen leletgyűtésekből is kerültek napvilágra a már fentebb felsorolt analóg lószerszámveretek. Táblázatokon ábrázolva mutatjuk be a kísérőleletek relatív kronológiai szóródását.⁵⁰

5-6. számú táblázatunk adatait összegezve a következő, valószínű relatív kronológiai sort tudjuk felállítani a felsorolt négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretekre, ill. az adott lószerszámgyűtésekből történt használatukra vonatkozóan:

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek használatára vonatkozó általános megfigyelések:

A kapott sorrendből a következő általános megfigyeléseket vonhatjuk le a négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretekre vonatkozóan:⁵¹ (A kísérőleleteket lásd az 5-7. táblázatban.)

- Legelőször a közepes méretű, merevsüngős darabok tűnnek fel, a későavarkor első generációjának idején (SPA I. időszak) (Devinká Nova Ves 172, Backa Palanka, Tiszafüred-Majoros 1114.). Ezek a közepes méretű darabok még később is felbukkannak, a későavarkor harmadik generációjának idején (SPA III. időszak) (Čelarevo 266, Komarno-Hadovče 24.).
- A nagyméretű, merevsüngős darabok a használati időszak közepén uralkodók. Ekkor ezek az egész lószerszámzat meghatározó jelleget adó veretei (Bernolakovo 34, Debrecen-Ondód 2, Holiare 757, Hranična pri Hornade 100, Komarno-Lode-

⁵⁰ A táblázatok elkészítésénél a kombinációs statisztikai módszeren alapuló, ún. Seriation módszert alkalmaztuk, és csak azokat a síregyütteseket használtuk fel, amelyekben elegendő számú tárgy volt vereteink relatív kronológiai besorolásához. A módszerről bővebb irodalommal: Stadler, Peter 1984. 171-178. Stadler, Peter 1985. I. 6-95.

⁵¹ Az osztrák kollégák által az avarkorra a felvázolt relatív kronológiai alapon felállított abszolút kronológiai besorolást alapul véve: Daim, Falko 1987. I. 159.:

1. variáció: FA 670 előtt	2. variáció: FA 650 előtt	VA 536-568
MA 670-730	MA 650-710	FA I 568-620
SPA I-IIIa 730-800	SPA I-IIIa 710-800	FA II 620-665
SPA IIIb 800 után	SPA IIIb 800 után	MA I 665-690
	Stadler, Peter 1985. I. 107.:	MA II 690-710
		SPA I 710-725
		SPA II 725-760
		SPA III 760-810/830

A későavarkort véleményünk szerint tehát négy generációnyi időre oszthatjuk fel (nem foglalkozva itt a középvarkor problémakörével): I. 710 - 740; II. 740 - 770; III. 770 - 800; IV. 800 - 830

Ezt a kronológiai besorolást végül is történeti adatokkal alátámaszthatjuk. Az új, ún. középvarkor hatalom kialakulása, új külpolitikával, új határokkal: 678 - Gratuláló követtség IV. Konstantin császárhoz; 680 - Lauriacum (Lorch) avar elfoglalása; 692 - Új határ az Enns folyó.

Kb. négy generációnyi idő múlva az avar birodalom felbomlása és az avar vazallusfejedelemség kialakulása: 791-803 - A frank-avar háborúk; 803 - Nagy Károly felállítja az önálló Oriens prefektúrát; 803-804 - Krum bolgár kán avar ellenes hadjárata; Kb. egy generációnyi idő múlva a Dunántúl betagozása a frank birodalomba; 828-829 - Német Lajos átalakítja Pannónia közigazgatási rendszerét.

nice 80, Komarno-Lodenice 87, Komarno-ul. Varadiho 25, Mikulčice-telep, Šebastovce 132, Szombathely-Kőszegi út.). Készítési idejük a későavarkor első-második generációjának fordulójától, a harmadik generáció elejéig (SPA I/II. fordulójától a SPA III. elejéig terjedő időszak).

- A kisméretű darabok a jelek szerint végig használatban vannak és még a nagyméretű darabok készülése után is rákerülnek pl. a vadkanfejés veretű lószerszámokra (Čelarevo 5, Čelarevo 247, Kaposvár-33. lh. 14/a.). Készítési idejük a későavarkor első generációjának végétől a harmadik generáció idejéig (SPA I. végétől a SPA III. időszakig).

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek formai fejlődése: (4-5. kép)

Azon idő alatt, amíg a négy-, ill. ötkaréjos lószerszámvereteket gyártották, bizonyos folyamatos stílusbeli változást figyelhetünk meg az előállított darabokon. Ezt a folyamatot mint a kései avarkori művészet stílusfejlődésének részét kell kezelnünk. Nézzük hát milyenek is voltak ezek a változások, 2-4. táblázatunk alapján! (A kísérőleleteket lásd az 5-7. táblázatban.)

- Közepes méretű darabok: (3. táblázat, 5. kép 1-5.)

1. Prototípusuk a dévényújfalusi (Devinská Nova Ves) 172. sír négyszögletes, durva kivitelű, négykaréjos, szögletes csüngőjű példánya. Készítési ideje a későavarkor első generációjának ideje (SPA I. időszak).
2. Később már az általános formát gyártják, szögletes, vagy íves csüngővel. Készítési idejük a későavarkor második generációjának ideje (SPA II. időszak).

- Nagyméretű darabok: (2. táblázat, 4. kép 1-10.)

1. Legkorábbiak a viszonylag egyszerű kivitelű, ötkaréjos darabok, a karéjok közé iktatott csepp alakú levéldísszel, íves csüngővel (Debrecen-Ondód 2, Sebastovce 132.). Készítési idejük a későavarkor első generációjának vége (SPA I. időszak vége).
2. A következőkben megmarad az ötkaréjos jelleg, de ebből csak négy az igazi. A középső karéj elcsökevényesedik, helyette virágdísz jelenik meg. A csüngők formája már változik, hiszen megtalálható még az íves, de már feltűnik a szögletes is (Bernolakovo 34, Komarno-Lodenice 80, Mikulčice-telep). Készítési idejük a későavarkor második generációjának első fele (SPA II. időszak első fele).
3. Ezeket követik a négykaréjos, szögletes csüngőjű darabok (Holiare 757, Komarno-Lodenice 87, Komarno-ul. Varadiho 25.). Készítési idejük a későavarkor második generációjának második fele (SPA II. időszak második fele).
4. Vannak természetesen átmeneti jellegű darabok is, amelyek régebbi, vagy újabb elemeket is tartalmaznak a karéjok számában, vagy a csüngő kialakításában (Hranična pri Hornade 100, Szombathely-Kőszegi út). Készítési idejük a későavarkor második generációjának ideje, ill. harmadik generációjának eleje (SPA II. időszak, ill. SPA III. időszak eleje).

A nagyméretű daraboknál tehát az általános fejlődési vonalat a következőkben rajzolhatjuk meg:

- Méretbeli növekedés.
 - Átfejlődés az ötkaréjos változathól, átmenetekkel a négykaréjos változatba.
 - Az íves csüngő megváltozása szögletesre és ennek kétfelé osztódása.
- Kisméretű darabok: (4. táblázat, 5. kép 6-39.)
1. Használati idejük első felében, azaz a későavarkor első generációjának végén és a második generáció első felében (SPA I. vége és SPA II. első fele) jellemzőik:
 - Az ötkaréjos veretek.
 - A négy karéj között levő, kereszt alakú levelekkel díszített veretek.
 - A négykaréjos, merevcsüngős veretek.
 - Az egyszerű négykaréjos, jól kisserkesztett mintájú veretek.
 2. Használati idejük második felében, azaz a későavarkor második generációjának második felében és a harmadik generáció elején (SPA II. második fele és SPA III. első fele) csak az egyszerű, négykaréjos változatok maradnak fenn. Ezek kivételük is egyre romlik, a forma leegyszerűsödik, lekerekített sarkú négyzethez lesz hasonló. A kisméretű veretek fejlődésére tehát a fokozatos leegyszerűsödés a jellemző.

Az elmondott stílusfejlődési ismérvek alapján a Szombathely-Kőszegi úti lelet-együtteshez tartozó négy- ill. ötkaréjos veretek készülségi idejét az ilyenfajta lószerszámdíszek divatjának középső szakaszára kell tennünk, tehát a későavarkor második generációjának idejére (SPA II. időszak).

Nagyméretű darabunk mintegy átmenetet képez az ötkaréjos íves csüngőjű és a négykaréjos, szögletes csüngőjű veretek között. Ugyanezt az időbeli helyzetet tükrözi az együttes többi darabja is.

A készítési kor első felére utal:

- A kisméretű, négykaréjos, merevcsüngős veret.
- A kisméretű, négykaréjos, a karéjok között csepp alakú levelekkel díszített veretek.
- A bronzból öntött gömb alakú füles csörgő, ill. ennek párhuzamai⁵² (Bačka Palanka, Devinská Nova Ves 147, Devinská Nova Ves 842.).

A készítési kor második felére utal:

- Az elnagyolt kivitelű, kisméretű, négykaréjos veret.
- Az áttört indás lyukvédőveret.

⁵² Pl. Bačka Palanka: Hampel József 1897. CCCXIX. t. B/4., Hampel József 1905. III. 256. t. B/4. Fettich Nándor 1928. 39. kép 11., Garam Éva 1981. 12. kép. 12., Devinská Nova Ves 79: Eisner, Jan 1952. 12. t. 1, 3., Devinská Nova Ves 147: Eisner, Jan 1952. 21. t. 2, 5., Devinská Nova Ves 401: Eisner, Jan 1952. 45. t. 15., Devinská Nova Ves 412: Eisner, Jan 1952. 47. t. 8., Devinská Nova Ves 804: Eisner, Jan 1952. 84. t. 14., Devinská Nova Ves 842: Eisner, Jan 1952. 89. t. 10, 12., Komarno-ul. Varadiho 11: Čilinská, Zlatá 1982. IV. t. 39., Žitavská Ton 1: Čilinská, Zlatá 1963. II. t. 18.

- A füles felerősítésű, liliommintás, lemezható kisszíjvég és párhuzamai⁵³ (Čelarevo 247, Kaposvár-33. lh. 14/a, Mikulčice 653, ismeretlen lelőhely (Nagykőrösi múzeum)).

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek sírbeli helyzete és a lószerszámok rekonstrukciója (6-9. kép)

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek pontos, az eredeti viseletre utaló sírbeli helyzetét alig hat esetben ismerjük.⁵⁴ Ennek oka egyrészt a szóbanforgó lovassírok nagyfokú bolygatottsága, ill. a kellő megfigyelés hiánya. A megfigyelt, ill. a kikövetkeztethető helyzetű darabok lószerszámon való elhelyezkedését az alábbiakban foglalhatjuk össze.

Az 1. és 8. táblázatunk alapján a négy-, ill. ötkaréjos vereteket tartalmazó lószerszámokról a következőket mondhatjuk el:

1. Szóbanforgó karéjos lószerszámvereteinket legelőször a farhámon találjuk meg, méghozzá a közepes méretű változatban, a falerákkal díszített lószerszámegyüttesek kiegészítő díszeként (Tiszafüred-Majoros 1114.). A karéjos veretek nagyobb fokú feltűnésével abban az időben számolhatunk, amikor a lemezfalerás lószerszámegyüttesek divatja már leáldozóban volt, azaz a későavarkor első generációjának végén (SPA I. időszak vége).

2. Ugyanebben az időben (SPA I. időszak vége) felhasználják már a kisméretű darabokat is az öntött falerás fejszők pofaszíjainak és a hozzájuk tartozó szügyhám díszítésére is (Tiszafüred-Majoros 1263.).

3. A pontosabban ismert lovas-, vagy lósírokból származó leletegyütteseknek a felében találunk nagyméretű veretet, amelyek sírbeli helyzete a Debrecen-ondódi 2. és a Komárom (Komarno) – hajógyári (Lodenice) 80. sír alapján a ló halántékánál voltak, tehát a pofaszíjak és a homlokszíj találkozásánál, vagyis a falerák szokott helyén. A legtöbb ilyen nagyméretű veretekkel díszített fejszőt, ill. annak pofaszíjait, hasonló, kisméretű veretekkel díszítették. Ezekben a sírokban a lószerszám többi elemét, a szügyés farhámot, ha egyáltalán díszítették, úgy arra másfajta vereteket használtak fel. A

⁵³ Pl. Čelarevo 247: Bunardžić, Radovan 1985. nr. 414; 30. ábra 6., Kaposvár-33. lh. 14/a: Bárdos Edith 1978. 52/14., Garam Éva 1981. 6. kép. 17., Mikulčice 653: Klanica, Zdenek 1986. 44. ábra 2., Ismeretlen lelőhely (Nagykőrösi Múzeum): Simon László 1983. 34. kép.

⁵⁴ Számunkra értékelhető sírrajzok, ill. pontos sírleírások a következő sírokról vannak közzétéve:

Čelarevo 5: Bunardžić, Radovan 1978-79. 39-40. 6. ábra, Čelarevo 247: Bunardžić, Radovan 1985. 29. ábra., Debrecen-Ondód 2: Zoltai Lajos 1926. 9., Zoltai Lajos 1927. 119., László Gyula 1943. 47. kép., Komarno-Lodenice 80: Trugly, Alexander 1987. 270, 9. ábra 2., Tiszafüred-Majoros 1114: Garam Éva 1987. 71, XXI. t. 1114., Tiszafüred-Majoros 1263: Garam Éva 1987. 72, XXII. t. 1263.

A további esetekben a pontos rajz, leírás, ill. a bolygatottság miatt csak következtetni tudunk az eredeti helyzetre: Bernolakovo 34: Kraskovská, ŠLudmila 1962. 432-433, 8. ábra., Čelarevo 266: Bunardžić, Radovan 1980. 13. ábra, Bunardžić, Radovan 1985. 31. ábra., Holiare 757: Točik, Anton 1968. 111., Hranična pri Hornade 100: Pástor, Ján 1971. 120-121., Kaposvár - 33. lh. 14/a: Bárdos Edith 1978. 18., Komarno-Hadovče 24: Čilinská, Zlatá 1982. 361-362, 4. ábra 11., Komarno-Lodenice 87: Trugly, Alexander 1987. 272, 10. ábra 2., Komarno-ul. Varadiho 25: Čilinská, Zlatá 1982. 355, 2. ábra 9., Valaliky-Všehsvatých 16: Pástor, Ján 1961. 192, 5-6. ábra.

nagyméretű négy, ill. ötkaréjos lószerszámveretek divatjának kora a későavarkor 2. generációjának ideje (SPA II. időszak).

4. A későavarkor harmadik generációjának elején (SPA III. időszak eleje) a nagyméretű négykaréjos veretekkel díszített fejszők váltak divatjamúlt holmikká és helyüket a vadkanfejes veretekkel ékített lószerszámok kezdték átvenni. A megjelenő új fejszők nagy vadkanfejes veretei mellett, a pofaszíjakon néhány esetben még ott találjuk a kisméretű, négykaréjos vereteket (Celarevo 5, Celarevo 247.).

Másodlagos felhasználásban öt esetben találkozunk karéjos lószerszámverettel. Két esetben az övet díszítették velük⁵⁵ (Mosonszentjános 267/a, Nové Zámky 447.) Mindkét sír kora a későavarkor második generációjának ideje (SPA II. időszak). A másik három esetben a gyöngyök közé fűzve, női ékszerként viselhették őket⁵⁶ (Gátér 149, Gátér 277, Szentés-Nagyhegy 162.). E temetkezések kora a későavarkor harmadik generációjának ideje (SPA III. időszak) lehet, amelyet alátámasztani látszik a belőlük napvilágra került négykaréjos veretek gyenge kivitele is.

Mindezek alapján a Szombathely-Kőszegi úti lelet darabjai egy lovassírból származnak, pontosabban a ló koponyájáról, lévén valamennyi, a párhuzamok alapján fejsző díszítésére szolgált. A meszesgödör tehát (ha különösebben nem kutattak a lócsontváz többi darabja után) egy későavarkori lovassír lovának koponyáját bolygatta meg. A rozsdás vaszablára nemigen lehettek tekintettel. Az a tény azonban, hogyha hiányosan is, de csak a fejsző díszei kerültek múzeumba, mindenféle egyéb más darab (pl. szügy- vagy farhámveret, övveret, stb.) nélkül, azt sejteti, hogy a sír többi része nagy valószínűséggel még érintetlenül pihen.⁵⁷

A kérdés csupán az hogy hol! A fejsző rekonstrukcióját külön rajzon mutatjuk be⁵⁸. (9. kép)

Összefoglalás

A szombathelyi Kőszegi úton napvilágra került darabok tehát egy későavarkori lovassír lovának fejszőjéről valók. Készítési idejüket, ill. felszerelésüket a párhuzamok alapján a későavarkor közepére, az avar öntőművészet virágkorára, tehát pontosabban a 8. század ötvenes, hatvanas éveire tehetjük. Az analóg darabokat figyelembevéve nagy valószínűséggel a mai Ny-Szlovákia területén önthették őket, onnan kerültek aztán kereskedelmi úton, vagy gazdájukkal együtt ide, a Kisalföld déli felére. Tekintve a veretek kopottságát, bizonyára hosszabb ideig használatban voltak, és így aligha kerül-

⁵⁵ Mosonszentjános 267/a: Tomka Péter szíves közlése., Nové Zámky 447: Čilinská, Zlatá 1966, 88.

⁵⁶ Gátér 149: Kada Elek 1906. 145., Gátér 277: Kada Elek 1908. 336., Szentés-Nagyhegy 162: Vörös Gabriella szíves közlése

⁵⁷ A hasonló érintetlen sírleletek lófejszőinek veretszámát alapul véve felmerül annak lehetősége, hogy a találók a leletet megfelelőék, ugyanis csupán egy darab nagy veret, egy darab kisszíjvég, stb. jutott a múzeumba.

⁵⁸ A rekonstrukció elkészítésénél a párhuzamok mellett segítségünkre voltak a veretekben talált szegecses is. Mivel a nagyméretű és a kisméretű merevsüngős példányban levő szegecses kétszer olyan hosszúak (13 mm) mint a többi kisméretű darabban levőek (6-7 mm), joggal feltételezhetjük, hogy ezek nyilvánvalóan a szíjak kereszteződésében voltak. A fejsző pofaszíjának vastagsága egyébként 2,5-3 mm, szélessége pedig 19-20 mm lehetett.

hettek a 8. század végénél – utolsó évtizedénél előbb elhantolásra. Minden valószínűség szerint azonban, Nagy Károly 791-ben az avarok ellen vezetett és az antik Savaria romjait az év októberében érintő hadjárata idején, már gazdájukkal együtt a földben pihentek.

IRODALOM

Awaren...

1986 *Awaren in Europa. Schätze eines asiatischen Reitervolkes 6-8. Jh. Ausstellungskatalog.* Wien. 95. p.

Bárdos Edith

1978 *Avar temető Kaposvár határában.* SMK 3. Kaposvár. 13-65.

Budinsky- Krička, Vojtech

1978 *Šebastovce, dist. Košice. In: Importants sites slaves en Slovaquie.* Bratislava. 240-248.

Bunardžić, Radovan

1978-79 *Izvestaj sa zastitnog arheoloskog iskopabana ranosrednovekovne nekropole na lokalitetu Ciglana kod Čelareva.* GPSKV 8-9. Novi Sad 33-67.

Bunardžić, Radovan

1980 *Menora iz Čelareva.* Beograd. 170 p.

Bunardžić, Radovan

1985 *Čelarevo. Risultati delle ricerche nelle necropoli dell alto medioevo.* Roma. 130 p.

Čilinská, Zlatá

1963 *Slovansko-avarské pohrebisko v Žitavskej Tóňi.* SIA 11. Bratislava. 87-120.

Čilinská, Zlatá

1966 *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky.* Bratislava. 330 p.

Čilinská, Zlatá

1982 *Dve pohrebiská z 8-9. storočia v Komárne.* SIA 30. Bratislava. 347-393.

Csallány Dezső

1956 *Archäologische Denkmäler der Awarzeit in Mitteleuropa. Schrifttum und Fundorte.* Budapest. 244 p.

Daim, Falko

1987 *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ. Studien zur Archäologie der Awaren 3/1-2.* Dph 194. Wien. 470 p., 323 p.

Eisner, Jan

1952 *Devinská Nova Ves.* Bratislava. 411 p.

Fettich Nándor

1928 *Öntött phalerák a lovasnomádok magyarországi régészeti hagyatékában.* ArchÉrt 42. Budapest. 114-127.

Fettich Nándor

1929 *Bronzeguss und Nomadenkunst.* Skythika 2. Prague. 99 p.

Garam Éva

1981 *A böcsi későavarkori lelet és köre.* ArchÉrt 108. Budapest. 34-51.

Garam Éva

1985 *Pferde und Reiterbestattungen in der Spätawarenzeit (8-9. Jahrhundert).* in: Friesinger, Herwig - Daim, Falko: *Die Bayern und ihre Hachbarn II.* Dph 180. Wien. 123-128.

Garam Éva

1987 *Pferdegräber des awarenzeitlichen Gräberfeldes in Tiszafüred. Angaben der spätawarenzeitlichen Pferde-bestattungen.* Alba Regia 23. Székesfehérvár 65-125.

- Hampel József*
1897 A régibb középkor (IV-X. század) emlékei Magyarhonban II. Budapest, 512 p., 159 t.
- Hampel József*
1905 Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I-III. Braunschweig. 833 p., 1006 p., 539 t.
- Kada Elek*
1906 Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. (Harmadik közlemény) ArchÉrt 26. Budapest. 135-155.
- Kada Elek*
1908 Gátéri (Kun-kisszállási) temető a régibb középkorból. (Ötödik közlemény) ArchÉrt 28. Budapest 330-339.
- Kiss Gábor*
1985 A vasasszonyfai avar temető. (Doktori disszertáció) Kézirat. Szombathely. 140 p.
- Kiss Gábor*
1990 Régészeti nyomozás. Avar lovassír Szombathelyen, a Kőszegi út környékén. Vas Népe 30-103. (május 4.) Szombathely. 1.
- Klanica, Zdenko*
1968 Vorgrossmährische Siedlung in Mikulčice und ihre Beziehungen zum Karpatenbecken. ŠtZ 16. Nitra. 121-134.
- Klanica, Zdenko*
1986 Počátky slovanského osídlení našich zemí. Praha. 259 p.
- Kovrig Ilona*
1955 Adatok az avar megszállás kérdéséhez. ArchÉrt 82. Budapest. 30-44.
- Kovrig Ilona*
1955 Contribution au problème de l'occupation de la Hongrie par les Avars. ActaArchHung 6. Budapest. 163-192.
- Kraskovská, Ľudmila*
1962 Pohrebisko v Bernolákove. SlA 10. Bratislava. 425-476.
- László Gyula*
1943 A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. – Der Grabfund von Koroncó und der Altungarische Sattel. ArchHung 27. Budapest. 192 p.
- Nagy Árpád*
1975 Népvándorlaskori művészet Pannoniában – Völkerwanderungszeitliche Kunst in Pannonien. IKMK D/100. Székesfehérvár 19 p.
- Nebehay, Stefan*
1984 Gänserndorf. FÖ 23. Wien. 311.
- Pástor, Ján*
1961 Cmentarzisko we Vsechsvatic, okr. Koszyce (Košice). AAC 3. Kraków. 185-200.
- Pástor, Ján*
1968 Skelettgräberfelder aus dem VII. und VIII. Jahrhundert in der Ostslowakei. ŠtZ 16. Nitra. 175-182.
- Pástor, Ján*
1971 Kostrové pohrebisko v Hraničnej pri Hornáde. VyP 2. Košice. 89-179.
- Pástor, Ján*
1982 Slovansko-avarské pohrebisko vo Valalíkoch okr. Košice-Vidiek. HistCarp 13. Košice. 305-333.
- Simon László*
1983 Nagykőrös és környéke avar kori topográfiája. A nagykőrösi avar fejedelmi kard. AJMK 4. Nagykőrös. 160 p.

Somogyi Péter

1984 A cikói temető. in: Kiss Gábor - Somogyi Péter: Tolna megyei avar temetők. Diss-Pann III/2. Budapest. 37-101.

Stadler, Peter

1984 Überlegungen zur computerunterstützten Seriation. in: Daim, Falko - Lippert, Andreas: Das awarische Gräberfeld von Sommerein am Leithagebirge, NÖ. Studien zur Archäologie der Awaren 1. Dph 170. Wien. 171-178.

Stadler, Peter

1985 Die Seriation awarischer Gürtelgarnituren I-II. (Doktori disszertáció) Kézirat. Wien. 282 p., 277 p.

Stuppner, Alois

1984 Ringelsdorf. FÖ 23. Wien. 312.

Točík, Anton

1968 Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. ASC 1. Bratislava. 208 p.

Trugly, Alexander

1987 Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches bei der Schiffwerft in Komárno. SIA 35. Bratislava. 251-344.

Zoltai Lajos

1926 Az ondódi hun-avar temető. DMJ 20. Debrecen. 8-9.

Zoltai Lajos

1927 Hunn-avar temető a debreceni Ondód pusztán. DKK 1927. Debrecen. 114-119.

1. táblázat:

A négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek méretbeli osztályozása, ill. ezek darabszáma az egyes leletegyüttesekben.

Lelőhely	Közepes méretű	Nagy-méretű	Kis-méretű	Megjegyzés
Devinská Nová Ves 172	1			Bolygatatlan lovassír
Tiszafüred-Majoros 1114.	2			Bolygatatlan lovassír
Komarno-Hadovce 24.	1			Bolygatatlan lovassír
Backa Palanka	1		2	Nem hiteles lelet
Celarevo 266.	2		3	Bolygatott lovassír
Mikulcice-telep		1		Telepanyag
Sebastovce 132.		2	3	Nem teljesen közölt
Debrecen-Óndód 2.		2	8	Bolygatott lovassír (a ló nem!)
Komarno-Lodenice 87.		1	1	Bolygatott lovassír
Bermolakovo 34.		2	17	Bolygatott lovassír
Komarno-Lodenice 80.		2	3+5	Bolygatott lovassír (a ló nem!)
Holiare 757.		1	1+6	Bolygatott lovassír
Komarno-ül. Varadiho 25.		1	1+5	Bolygatott lovassír
Hranicna pri Hornade 100.		2	2+8	Bolygatatlan lovassír
Szombathely-Kőszegi út		1	1+6	Nem hiteles lelet
Tiszafüred-Majoros 1263.			1+14	Bolygatott lovassír
Celarevo 5.			2+15	Bolygatott lovassír (a lókoponya nem!)
Celarevo 247.			2+16	Bolygatott lovassír (a lókoponya nem!)
Valaliky-Vsechsvatych 16.			1	Bolygatott lovassír
Kaposvár-33. lh. 14/a.			1	Bolygatott lovassír
Mosonszentjános 267/a.			1	Másodlagos felhasználásban
Nové Zámky 447.			1	Másodlagos felhasználásban
Gátér 149.			1	Másodlagos felhasználásban
Gátér 277.			1	Másodlagos felhasználásban
Szentes-Nagyhegy 162.			1	Másodlagos felhasználásban
Edelstal			2	Szórvány
Mikulcice 653.			1	Telepanyag
Cikó B/2 (556).			1	Nem hiteles lelet
Gänsemdorf			1	Szórvány
Ringelsdorf			1	Szórvány

2. táblázat:

A nagyméretű vereteknél fellelhető különbségek: (4. kép 1-10.)

Lelőhely	Öt karéj	Íves csüngő	Négy karéj + virág	Négyszögletes csüngő	Négy karéj	Vésett — poncolt	Kép
Sebastovce 132. Debrecen-Ondód 2. Mikulcice-telep Komarno-Lodenice 80. Szombathely-Kőszegi út Bernolakovo 34. Hranicna pri Hornade 100. Holiare 757. Komarno-Lodenice 87. Komarno-ul. Varadiho 25.	● ●● ○ ●	● ●● ●● ●	● ●	● ● ● ●	○ ● ● ●	● ○	4. kép 1. 4. kép 2. 4. kép 4. 4. kép 6. 4. kép 3. 4. kép 5. 4. kép 7. 4. kép 8. 4. kép 10. 4. kép 9.

3. táblázat:

A közepes méretű vereteknél fellelhető különbségek: (5. kép 1-5.)

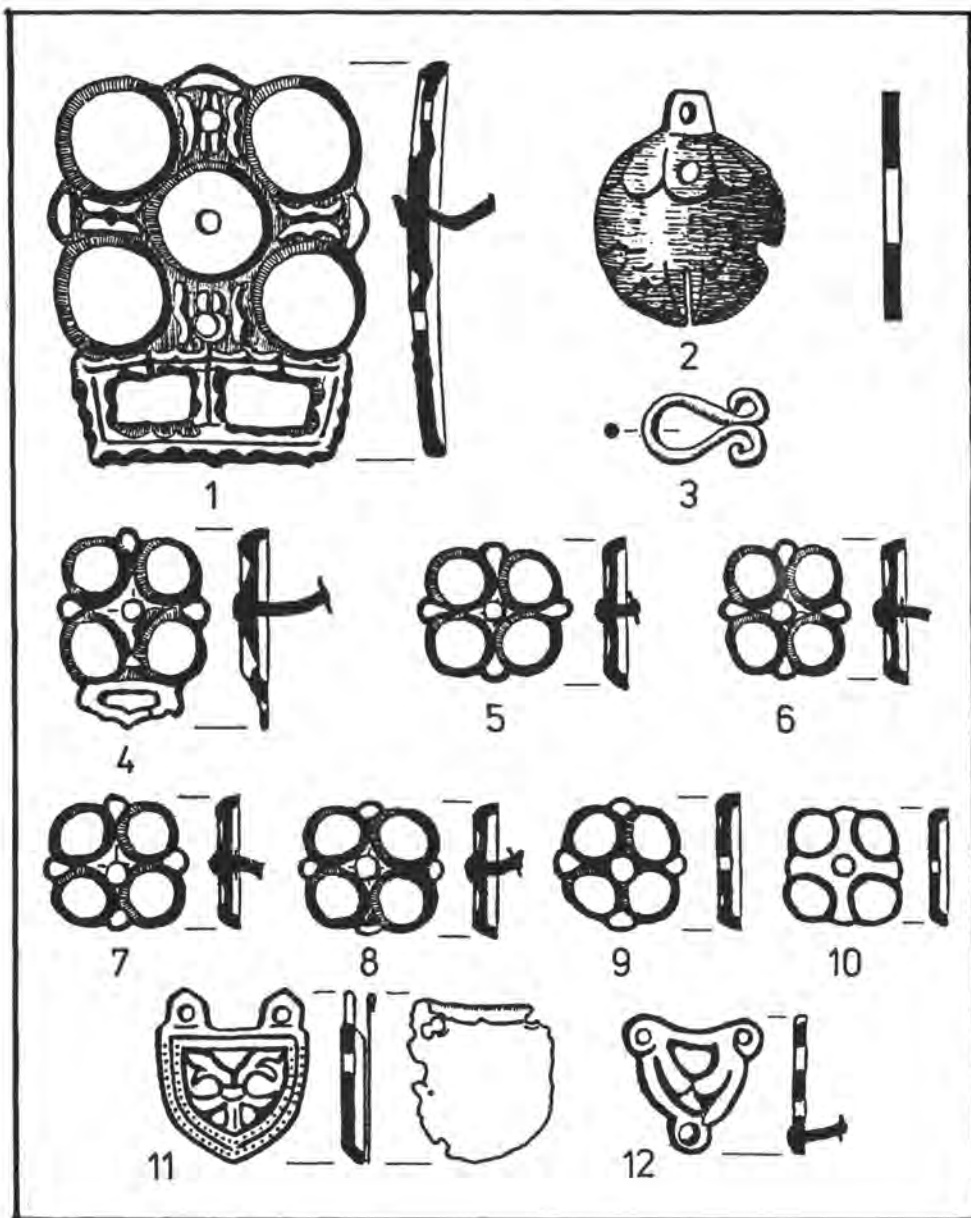
Lelőhely	Négyzet alakú test	Íves csüngő	Négysz. csüngő	Kép
Devinská Nova Ves 172. Backa Palanka Celarevo 266. Komarno-Hadovce 24. Tiszafüred-Majoros 1114.	●	● ●	○ ● ●	5. kép 1. 5. kép 4. 5. kép 5. 5. kép 3. 5. kép 2.

4. táblázat:

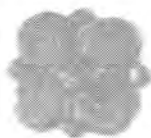
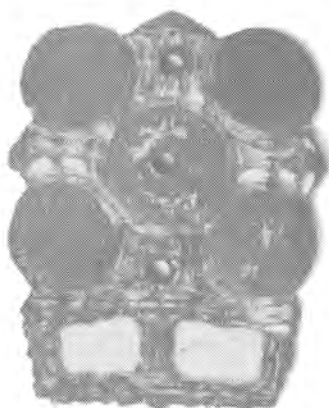
A kisméretű vereteknél fellelhető különbségek: (5. kép 6-39.)

Lelethely	Kereszt alakú levél	Öt karéj	Csepp alakú levél	Csúngó	Jórminőségű négykaréjos	Közepes minőségű négykaréjos	Rossz minőségű négykaréjos	Poncolt	Kép
Debrecen-Ondód 2.	●	●							5. kép 12.
Nové Zámky 447.	●	●							5. kép 13.
Komarno-Lodenice 87.	●	○							5. kép 15.
Bemolakovó 34.	●								5. kép 14.
Komarno-Lodenice 80.		○			●				5. kép 9, 18.
Mosonszentjános 267/a.			●						5. kép 8.
Gänserdorf			●						5. kép 10.
Tiszafüred-Majoros 1263.				●	●				5. kép 6, 16.
Szombathely-Kőszegi út			●	●		●			5. kép 7, 11, 28.
Backa Palanka					●				5. kép 20.
Sebastovce 132.					●				5. kép 21.
Celarevo 266.					●				5. kép 17.
Cikó B/2 (556).					●				5. kép 19.
Valaliky-Vsechsvatych 16.						●			5. kép 30.
Ringelsdorf						●			5. kép 22.
Gátér 277.						●			5. kép 29.
Holiare 757.						●	●		5. kép 24, 36.
Hranica pri Homade 100.						●	●		5. kép 23, 32.
Celarevo 5.						●	●		5. kép 26, 38.
Celarevo 247.						●	●		5. kép 25, 34.
Komarno-ul. Varadiho 25.						●	●		5. kép 27, 39.
Mikulcice 653.							●		5. kép 33.
Szentes-Nagyhegy 162.							●		5. kép 35.
Edelstal							●		5. kép 37.
Kaposvár-33. lh. 14/a.							●	●	5. kép 31.

1. kép: A Szombathely-Kőszegi úti lelet.

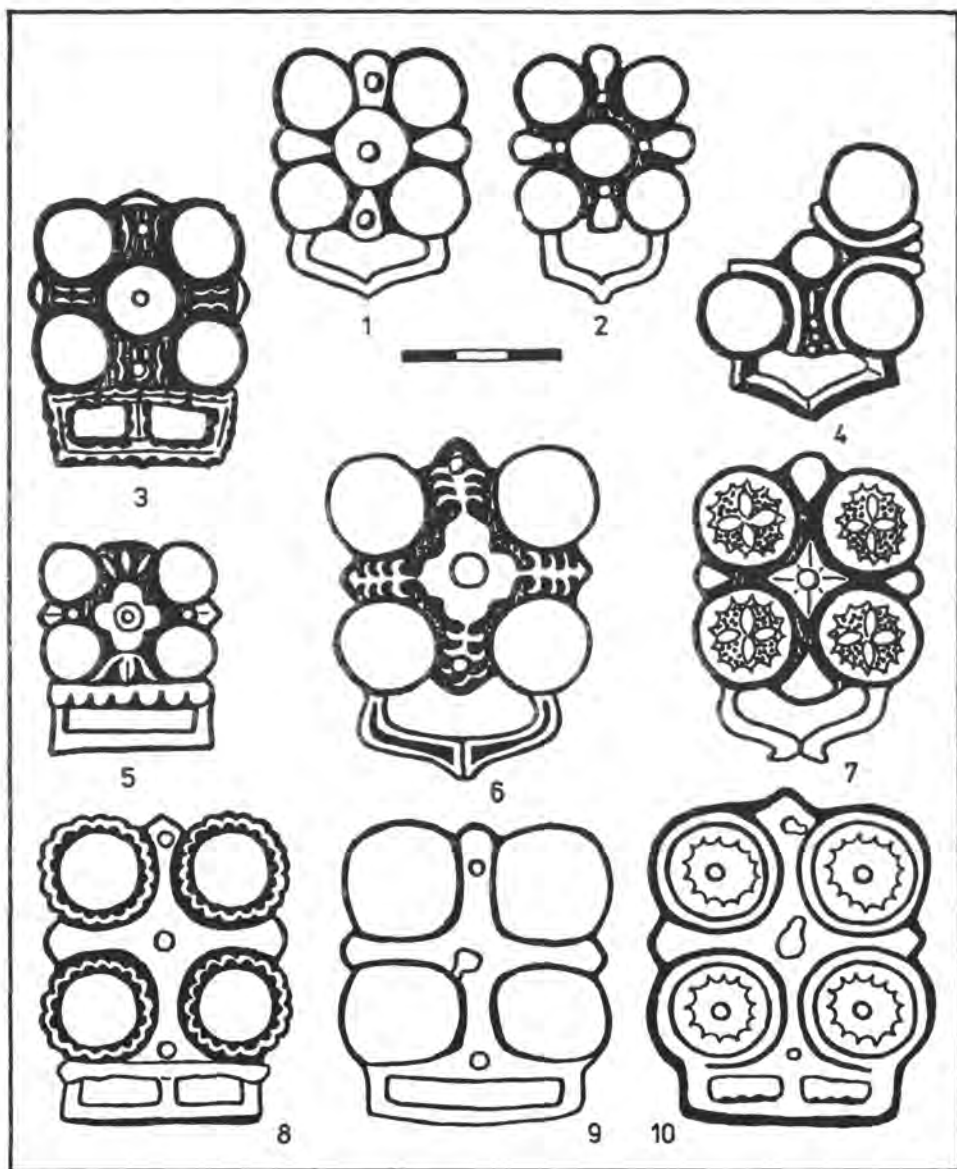
2. kép: A Szombathely-Kőszegi úti lelet lószerszámdíszei.

8. táblázat:

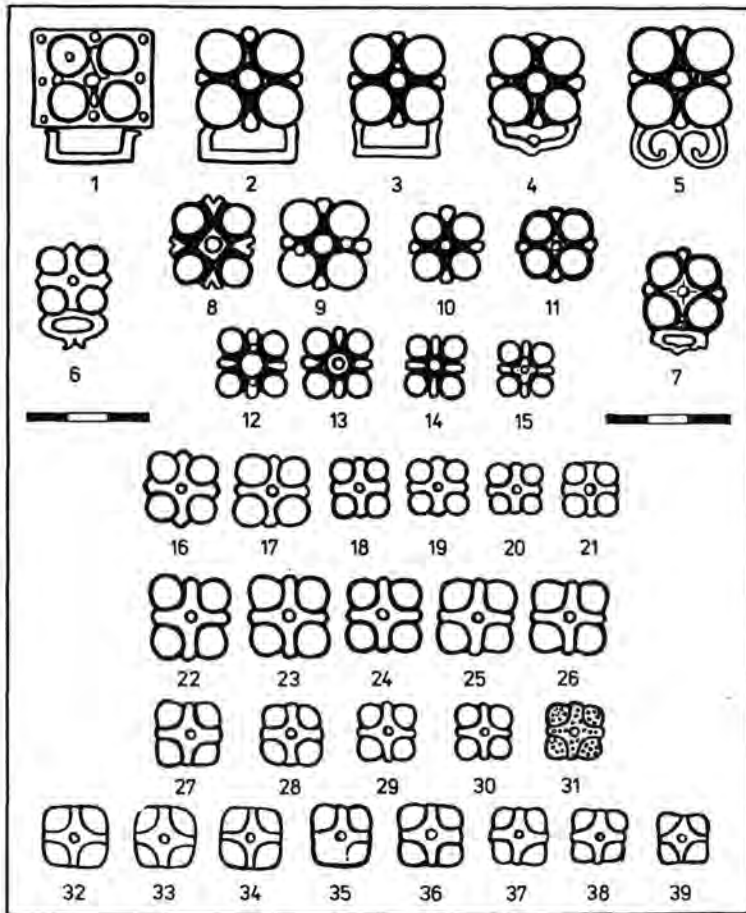
A négy-, ill. ötkaréjos veretek elhelyezkedése a lószerszámon:

Leőhely	Farthámon	Szűghámon	Fejzón falerával	Fejzón nagyméretű karéjos verettel	Fejzón nagyméretű vadkanfejjes verettel
Tiszafüred-Majoros 1114. Tiszafüred-Majoros 1263. Sebastovce 132. Debrecen-Onód 2. Mikulcice-telep Bemolakovo 34. Komarno-Lodenice 80. Komarno-Lodenice 87. Holiare 757. Szombathely-Kőszegi út Komarno-ul. Varadiho 25. Hranicna pri Homade 100. Celarevo 5. Celarevo 247.	•	•	•	• • • • • • • • • •	• •

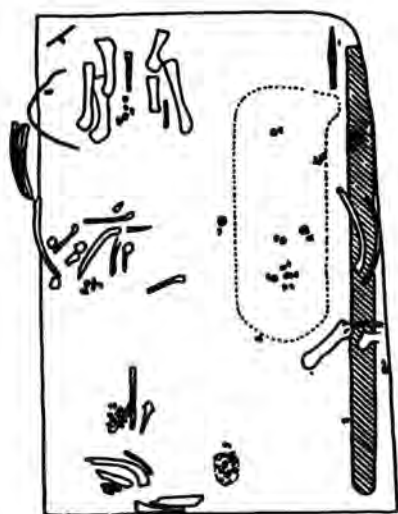
3. kép: A későavarkori négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek lelőhelyei. – lószerszámon, – másodlagos felhasználásban, ill. szórványként

4. kép: A nagyméretű négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek típusai. 1, Šebastovce (Zsbes) 132. sír 2, Debrecen-Őnód 2. sír 3, Szombathely-Kőszegi út 4, Mikulčice-telep 5, Bernolakovo (Cseklész) 34. sír 6, Komarno (Komárom)-Lodenice (Hajógyár) 80. sír 7, Hraničnapri Hornade (Kenyhec) 100. sír 8, Holiare (Alsógellér) 757. sír 9, Komarno (Komárom)-ul. Varadiho 25. sír 10, Komarno (Komárom)-Lodenice (Hajógyár) 87. sír

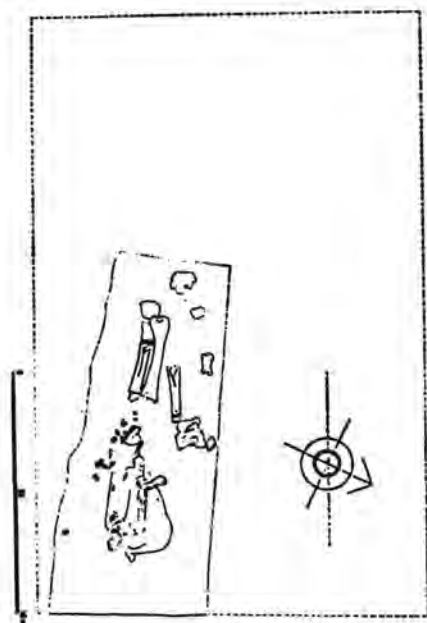
5. kép: A közép-, és kisméretű négy-, ill. ötkaréjos lószerszámveretek típusai. 1, Devinská Nova Ves (Dévénnyújfalu) 172. sír 2, Tiszafüred-Majoros 1114. sír 3, Komarno (Komárom)-Hadovče 24. sír 4, Bačka Palanka (Palánka) 5, Čelarevo (Dunacséb) 266. sír 6, Tiszafüred-Majoros 1263. sír 7, Szombathely-Kőszegi út 8, Mosonszentjános 267/a. sír 9, Komarno (Komárom)-Lodenice (Hajógyár) 80. sír 10, Gänserndorf 11, Szombathely-Kőszegi út 12, Debrecen-Ondód 2. sír 13, Nové Zámky (Érsekújvár) 447. sír 14, Bernolakovo (Cseklész) 34. sír 15, Komarno (Komárom)-Lodenice (Hajógyár) 87. sír 16, Tiszafüred-Majoros 1263. sír 17, Čelarevo (Dunacséb) 266. sír 18, Komarno (Komárom)-Lodenice (Hajógyár) 80. sír 19, Cikó B/2 (556). sír 20, Bačka Palanka (Palánka) 21, Šebastovce (Zsebes) 132.. sír 22, Rengelsdorf 23, Hranična pri Hornade (Kenyhec) 100. sír 24, Holiare (Alsógellér) 757. sír 25, Čelarevo (Dunacséb) 247. sír 26, Čelarevo (Dunacséb) 5. sír 27, Komarno (Komárom)-ul. Varadiho 25. sír 28, Szombathely-Kőszegi út 29, Gátér 277. sír 30, Valaliky-Vsechsvat ch (Kassamindszent) 16. sír 31, Kaposvár-33. lh. 14/a. sír 32, Hranična pri Hornade (Kenyhec) 100. sír 33, Mikulče 653. objektum 34, Čelarevo (Dunacséb) 247. sír 35, Szentes-Nagyhegy 162. sír 36, Holiare (Alsógellér) 757. sír 37, Edelstal (Nemesvölgy) 38, Čelarevo (Dunacséb) 5. sír 39, Komarno (Komárom)-ul. Varadiho 25. sír

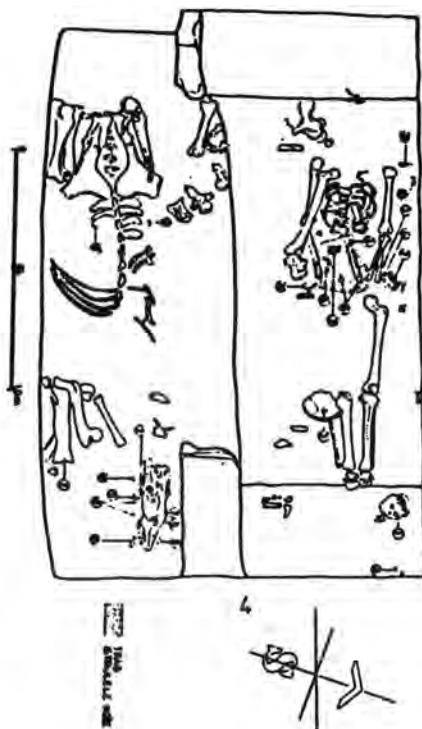
1

2

3

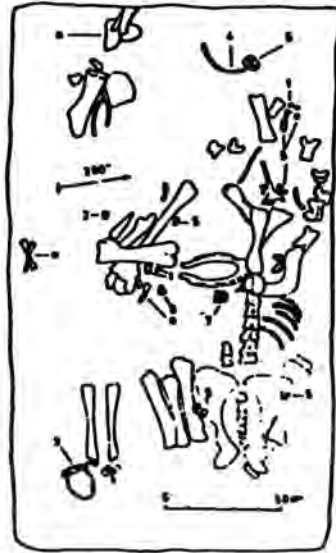

4

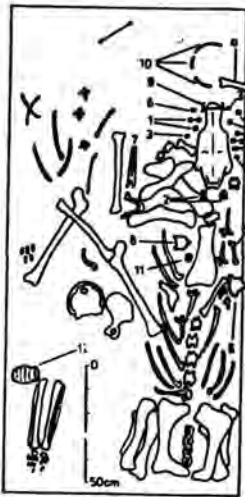
6. kép: A négy-, ill. ötkaréjos veretek helyzete a lószerszámon. 1, Benolakovo (Cseklész) 34. sír (Kraskovská, L'udmila 1962. nyomán). 2, Debrecen-Ondód 2. sír (László Gyula 1943. nyomán). 3, Čelarevo (Dunacséb) 5. sír (Bunardžić, Radovan 1978-79. nyomán). 4, Čelarevo (Dunacséb) 5. sír (Bunardžić, Radovan 1985. nyomán).

1

2

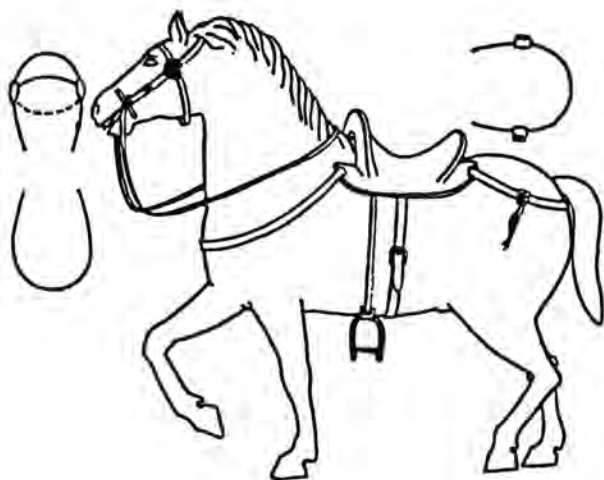

3

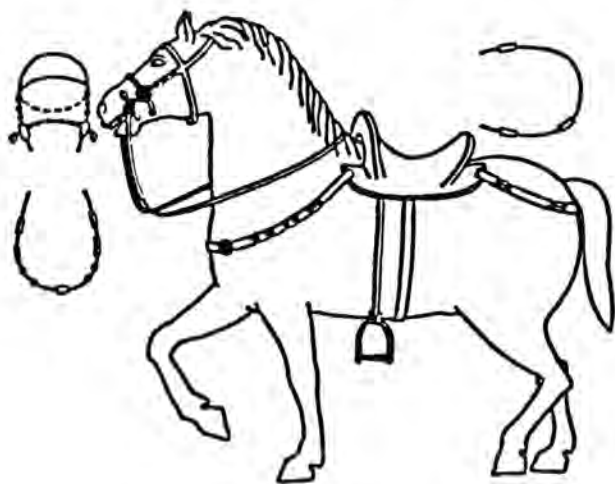

4

7. kép: A négy-, ill. ötkaréjos veretek helyzete a lószerszámon. 1, Komarno (Komárom)-Hadovče 24. sír (Čilinská, Zlatá 1982. nyomán). 2, Komarno (Komárom)-ul. Varadiho 12. sír (Čilinská, Zlatá 1982. nyomán). 3, Komarno (Komárom)-Lodenice (Hajógyár) 80. sír (Trugly, Alexander 1987. nyomán). 4, Komarno (Komárom)-Lodenice (Hajógyár) 87. sír (Trugly, Alexander 1987. nyomán).

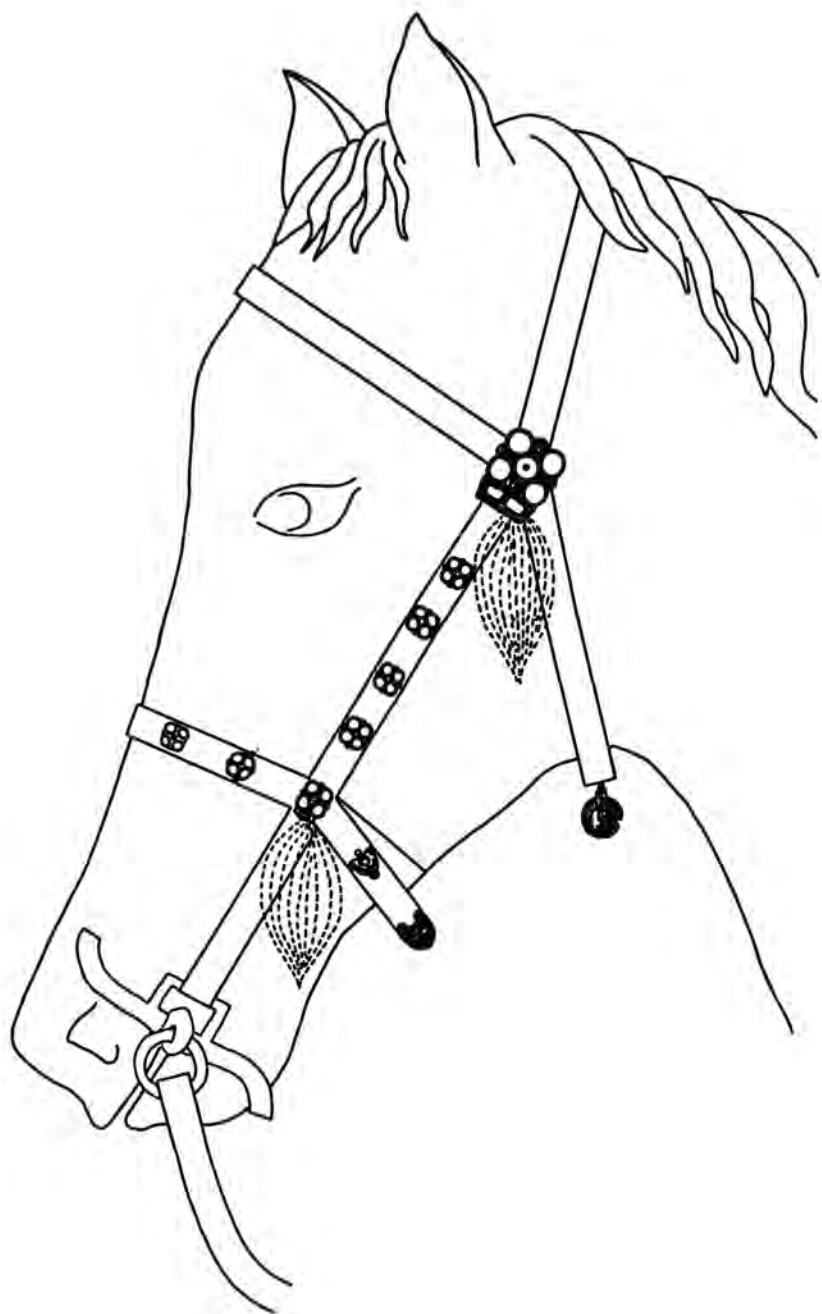

1

2

8. kép: 1, Tiszafüred-Majoros 1114. sír (Garam Éva 1987. nyomán). 2, Tiszafüred-Majoros 1263. sír (Garam Éva 1987. nyomán).

9. kép: A Szombathely-Kőszegi úti lelet fejőjének rekonstrukciója.

DAS AWARISCHE REITERGRAB VON SZOMBATHELY-KŐSZEGI-ÚT
(Die spätawarenzeitlichen vier- und fünfblättrigen Pferdegeschirrbeschläge)

Kiss Gábor

Gegen 1966 wurden spätawarenzeitliche Pferdegeschirrbeschläge ins Museum von Szentendre eingeliefert. Da der Fund angeblich in Szombathely, in irgendeiner Nebengasse der Kőszegi-út zum Vorschein kam, wurde er bald in das Museum von Szombathely weitergeleitet. Die genaue Fundstelle und die Fundumstände konnten bis jetzt leider noch nicht geklärt werden.

Die ins Museum gelangte Fundeinheit besteht aus mehreren gegossenen, dicht vergoldeten bronzenen Riemenbeschlügen (1 großer fünfblättriger Pferdegeschirrbeschlág, 7 kleinere, vierblättrige Pferdegeschirrbeschläge, 1 kleine Riemenzunge mit Blechunterlage, 1 Lochschützerbeschlág) und aus einer gegossenen bronzenen Schelle (Abb. 1-2).

Nach der Aufnahme der Analogien der vier- und fünfblättrigen spätawarenzeitlichen Pferdegeschirrbeschläge (Tabelle 1 und Abb. 4-5), nach der Untersuchung ihrer Verbreitung (Abb. 3) und nach der Bestimmung ihrer relativen Chronologie (Tabellen 5-7), wurden ihre Formänderungen in der Zeit (Tabellen 2-4) und die wahrscheinlichen Werkstätten (Abb. 3) bestimmt. Auf Grund ihrer Lage in den Gräbern (Abb. 6-8) wurde auch ihr Platz auf dem Geschirr nachgewiesen (Tabelle 8 und Abb. 9).

Daraus folgt, daß die Pferdegeschirrbeschläge von Szombathely-Kőszegi-út aus dem Zaumzeug eines Pferdes aus einem spätawarenzeitlichen Reitergrab stammen. Sie wurden im Gebiet der heutigen Westslowakei hergestellt und von dort gelangten sie entweder durch Handel oder direkt mit ihrem Besitzer in den südlichen Teil des Kisalföld. Ihre Fertigung und Montage kann man auf die Blütezeit der awarischen Gußkunst, das heißt in die 50er, 60er Jahre des 8. Jahrhunderts datieren. Wenn man die Abnutzung der Beschläge betrachtet, könnte das Geschirr längere Zeit in Gebrauch gewesen sein, was ihre Grablegung in den letzten Jahrzehnten des Jahrhunderts bestimmt. Sein Besitzer erlebte den im Oktober 791 die antike Savaria berührenden Feldzug von Karl dem Großen aller Wahrscheinlichkeit nach nicht mehr.

Конское захоронение, найденное в Сомбатхейе, ул. Кёсеги
(Накладки конской сбруи с четырёх- и пятилопастным орнаментом
в позднеаварскую эпоху)
Кишш Габор

Около 1966 года в музей г. Сентэндре попали украшения конской сбруи. Поскольку находка была обнаружена в г. Сомбатхейе, в одной из боковых улиц ул. Кёсеги при землярных работах, вскоре её передали сомбатхейскому музею. К сожалению по сей день не удалось выявить точного места и условий находки.

Комплекс, попавший в музей, состоит из накладок ремня, отлитых из бронзы, с толстой позолотой (I большая пятилопастная бляха, 7 маленьких четырёх-лопастных бляхи, I маленький наконечник ремня с пластинчатой задней стороной, I накладка на дырке ремня) и гремушка, также отлитая из бронзы. (рис. 1-2.).

После сбора аналогичных позднеаварских четырёх- и пятилопастных украшений конской сбруи (таблица 1., рис. 4-5.), анализа их распространения (рис. 3.) и установления относительно-хронологического ряда на основании сопровождающего материала (таблица 5-7.), нам удалось определить их изменения в форме по времени (таблица 2-4.), а также вероятное местонахождение мастерских (рис. 3.), а кроме этого - на основании их расположения в погребениях (рис. 6-8.) - их место на конской сбруе (таблица 8. и рис. 9.).

На основании полученных результатов украшения конской сбруи, найденные в Сомбатхейе, на ул. Кёсеги, принадлежат к головному украшению позднеаварского конского захоронения. Они были отлиты где-то на территории Западной Словакии и попали сюда, в южную часть Кишалфёлда вместе со своим хозяином или путём торговли. Время их изготовления и использования - время расцвета аварского литейного дела, а точнее 50-60-ые годы 8 века. Принимая во внимание стёртость накладок можно считать, что конской сбруёй пользовались продолжительное время, и захоронение может быть датировано последними десятилетиями столетия. Владелец сбруи вероятно не дожил до похода Карла Великого, предпринятого в октябре 791 года против античной Саварии.